

Küreselleşme Sürecinde Kırsal Alanda Neo-liberal Politikalar ve Bütünsel Mekansal Stratejilerin Gerekliliği

Pervin ŞENOL¹

pesenol@yahoo.com

Neriman YÖRÜR²

neriman.yorur@deu.edu.tr

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon.

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir.

Özet

Küreselleşme sürecinde yoğunlaşan neo-liberal politikalar, gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda yeni düzenleme mekanizmaları ile gündeme gelmektedir. Ulusal alanda devletin küçülmesi söylem ve uygulamalarına paralel olarak liberal politikaların yönlendirdiği yeni uygulamaların ülkemizdeki en önemli yansımaları kentsel/kırsal alanlarda somut olarak gözlemlenebilmektedir. Bu uygulamalar tarım sektöründeki dönüşümleri ve kentsel ve kırsal alanlardaki mekansal dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Yaşanan pratikler ve kentsel/kırsal alanda somutlaşan politikalar, özellikle tarımsal nitelikli kırsal alanlarda uluslararası organizasyonlar ve ulusal dinamikler içinde tarım sektörünün ve mekansal stratejilerin birlikte değerlendirilmesi, bölgesel birlikler ve uluslar arası organizasyonların geliştiği günümüz koşullarında önem taşımaktadır. Böyle bir ele alış; Türkiye pratiğinin Avrupa Birliği ve gelişmiş ülkelerdeki politikaların karşılıklı değerlendirmeleri ve kentsel/kırsal tarımsal politikaların, mekansal stratejilerin bütünlüklü bir ele alınışı ile yeni yönelimlerin neler olduğu ve neler olması gerektiğine ilişkin bir yaklaşım geliştirilebilmesine olanak tanıyacaktır.

Kentsel ve kırsal alanda verimliliğin düşüşü, artan yoksulluk koşullarında tarımsal nitelikli kırsal alanlarda hangi mekanlarda neyin üretilip üretilmeyeceği, kırsal tarımsal nüfusun değişen koşullarda hangi mekanlarda nasıl istihdam edileceği, işgücü ve nüfusun nasıl belirleneceğine ilişkin sorular kırsal tarımsal yapı ve mekansal stratejilerin bir arada ele alınması ile yanıtlanabilecektir. Bu çıkış noktasıyla bu bildiride; küreselleşme sürecinde neo-liberal politikaların kırsal tarımsal nitelikli alanlar ve mekansal ilişkileri değerlendirilerek yeni mekansal stratejilerin neler olabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Neo-liberal politikalar, Tarımsal Nitelikli Kırsal Alanlar, Mekansal Stratejiler

Necessity of Neo-Liberal Politics and Holistic Spatial Strategies in the Rural Areas During the Globalization Process

Abstract

Neoliberal politics being more dense during the globalization process, have become a current issue in national and international fields with their new regulation mechanisms. In rural and urban spaces can concretely be observed our countries' most important reflections of new applications being oriented by the liberal politics in parallel to the expressions and application of humiliated state concept. These applications bring altogether with themselves the agricultural and urban transformations. Experienced practices and concreted politics in rural and urban areas, especially in agriculture based rural areas, show that the treating of agricultural sector and spatial strategies altogether within international organizations and national dynamics, plays a great importance nowadays, where regional rules and international organizations are developed. To be able to generate an approach regarding what the new tendencies are and should be, a holistic evaluation reciprocally of the Turkish Application politics European Union and developed countries politics and the urban/ rural agricultural politics, spatial strategies is needed.

Bearing in mind that there exist efficiency decrease and increasing impoverishment, questions related to what and in which zone will be produced among agricultural rural zones; within changing conditions in which places and how the rural population will be employed and how to define the productive power and population, can be explained only with a holistic evaluation of rural agricultural structure and spatial strategies. Along this paper (report) are discussed the types of spatial strategies by evaluating agricultural rural areas and spatial relations of neoliberal politics during globalization. Having used these points as emerging points.

Keywords: Globalization, Neo-liberal politics, Agricultural Rural Zones (Areas) Spatial Strategies

1. Neoliberal Politikalar ve Küreselleşme

Dünyada, 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan Neoliberalizm, aslında liberal politikaların yeni yöntemlerle uygulanmasıdır. "Yeni"liğini ise, küreselleşme, yerelleşme ve özelleştirme söylemlerinin kullanılması ve bu doğrultuda uygulamaya giren "devletin küçülmesi" politikaları ile ortaya çıkarmaktadır. Bu politikaların dünya ölçeğinde uygulanması ve yaygınlaştırılmasında başı çeken aktörler arasında uluslararası küresel örgütler olan IMF (Uluslar arası Para Fonu), DB (Dünya Bankası), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) vb. örgütler yer almaktadır. Önceleri mekansal coğrafya olarak kentleri seçen bu politikalarla, giderek özellikle az gelişmiş ülkelerde kırsal alanlarda da liberalizmi yaygınlaştırma hedeflenmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu, yaygın olarak mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamını taşımaktadır. Küreselleşme sürecinin en temel özelliği; ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çok uluslu şirketlerin daha baskın bir rol üstlenmesidir (Şenses, 2004). Ulus-devletlerin gerek ulusal politikalarında ve gerekse iç piyasaları üzerindeki rolünün zayıflatılarak, küresel örgütlenmelerin bu düzlemdeki belirleyiciliklerinin artırılması küreselleşmenin en önemli hedefleri arasındadır. Neoliberal politikalar, küreselleşmenin sağladığı olanaklar ve küresel organizasyonlar aracılığıyla ulus-devletlerin ekonomik, politik alanlarındaki belirleyicilik düzeylerini ve etkinlik düzeylerini her geçen gün daha hızlı bir biçimde belirlemekte ve gelişen bu süreç yeni bir örgütlenme biçimini de gündeme getirmektedir. Uluslar arası-uluslar ötesi, ulusal ve yerel arasındaki etkileşim ve güç ilişkilerine dayanan bu yeni yönetim biçimi ulus-devlet sınırları içindeki karar verici süreçleri parçalamakta ve yönetimin şemasını, örgütlenme biçimlerini, amaçlarını, katılımçıları yeniden belirlemektedir.

Küresel düzeyde örgütlenen uluslararası sermayenin ulus-devletler üzerinde belirleyiciliğinin de etkisiyle "kalkınmacı devlet politikaları"nın terki yönündeki yaptırımlar, küreselleşmenin ekonomik

boyutlarının en önemli sonuçlarından biridir. Bu kapsamda, küreselleşme sürecinin bileşenleri ve neoliberal politikalar mevcut sistemlerin değiştirilmesi, yeniden yapılanma politikalarının gündeme gelmesinde, birlikte hareket eden bir yapı niteliği taşımaktadır.

Bu sürecin en etkin örgütlenmeleri olan DTÖ, IMF, DB ve AB (Avrupa Birliği) gibi uluslar arası kurum ve organizasyonların benimseyip dayattığı neoliberal politikaların piyasa ekonomisi mantığına dayalı kurgusuna göre, mal ve hizmetlerin dağıtılmasında işleyişin piyasaya bırakılmasıyla piyasanın kendi dengesini bulacağı anlayışı hakimdir. Bu anlayışın barındırdığı amaç ise; küreselleşen sermayeye rahat hareket edebileceği yerel mekanları, kentsel ve kırsal alanlar yaratmaktır. Bu yaklaşım ve oluşturulan düzen içinde, ülke politikalarının bütünü revize edilmekte ve tarım sektörü içinde geçerli olmak üzere, hangi mallar, ne miktarda ve kimler için üretilecek sorusuna "merkezi planlama" değil, "fiyat-piyasa mekanizması" karar vermektedir. 2001 yılında Doha'da düzenlenen DTÖ Bakanlar toplantısının kararları bu politikalara açıklık kazandırmaktadır. Dünyayı ülkelerini gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş olarak üç gruba ayıran bu çerçeve kapsamında gündeme gelen tarım anlaşması ile "dünya tarım ürünleri ticaretinde liberalizasyon" öngörülmektedir (Dölekoğlu, 2003). Bu tarım anlaşması, "...liberal politikalar çerçevesinde öncelikle, müdahale fiyatı, destekleme alımları, girdi, kredi ve ihracat sübvansiyonları gibi piyasanın işleyişine yönelik doğrudan devlet müdahalelerini" hedef almaktadır (Şahinoz, vd., 2005).

Neoliberal iktisat politikalarının, 1980'li yıllarla birlikte, "yapısal uyum politikaları" adı altında az gelişmiş ülkelere olduğu kadar ülkemizde de eş zamanlı olarak uygulamaya girdiği görülmektedir. Genelde neoliberal politikalar özelde ise yapısal uyum politikalarının Türkiye'deki yansımaları;

- Mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması,
- Dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi,
- Kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi,

- Doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleştirilmesi,
- Eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmet alanlarında özelleşme eğilimlerinin yaygınlaşması,
- İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenses, 2004).

2. Türkiye’de Neoliberal Politikalar ve Yansımaları: Planlamadan Serbest Piyasaya Yönelim Uygulamaları

Küreselleşme ve neoliberal politikaların hızla yaygınlaşmasının sonucu olarak, 1900’lü yılların ikinci yarısında yaygın olarak uygulamaya giren “planlı kalkınmayı amaçlayan devlet” anlayışı terk edilmekte ve “planın-planlamanın ret edilerek gereksiz görüldüğü” yeni bir devlet organizasyonuna yönelinmektedir (TMMOB, 2003; Kazgan, 1999). Ülkemizde planlama, 1982 Anayasasında yer almakla birlikte, küreselleşmeyi ve yeni liberalizm anlayışını savunan gruplarca dışlanmakta, “serbest planlama”, “piyasa için, hızlı ve kısa vadeli, sınırlı etkili ve bağlantısız planlama” anlayışı gelişmektedir (TMMOB, 2003). Bu anlayış, ulusal kalkınmanın bir aracı olarak makrodan mikroya, politika planlarından fiziki planlara dek her ölçekte plan çalışmalarının ya gereksiz görülmesini ya da çıkar gruplarının “serbest girişimleri”nin sağlanmasının bir aracı olarak, parçacı politikalar ve uygulamalara dönüşmesini nedenlemektedir. 1960’lı yıllarda başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının bu kapsamda uygulama araçları, yöntemleri ve hatta bu planların yapılış gerekçeleri olan ulusal ölçekte, ulusal ve toplumsal yarar amacıyla sektörel politikaların belirlenmesi hedefleri ortadan kalkmaktadır.

Türkiye özelinde, ulusal düzeyde bu uygulamaların somut karşılıkları ve sonuçları 1980’li yıllarla başlayan değişimlerde gözlemlenebilmektedir:

- Devletin küçülmesi söylem ve uygulamalarına paralel olarak devletin kamu alanından, ekonomik ve sosyal politikadaki dengeleyici düzenleyici rolünden vazgeçmesi. (merkezi yönetimin ve taşra teşkilatlarının yeniden organizasyonu, yerel yönetimlere yetki devri, (belediye ve valiliklere

verilen geniş yetkiler), sivil toplum örgütlerinin ve sermaye aktörlerinin yetki ve karar süreçlerini arttıran uygulamalar. Bu uygulamalara eşlik eden özelleştirmeler, kamu kurumlarının tavsiyesi.)

- Karar verici, uygulayıcı, yönetici merkezi organizasyon yapısının çözülmesine paralel olarak gelişen yasal yönetsel çerçevelerde yetkilerin dağıtımı, yetki karmaşasının ortaya çıkması. (Endüstri Bölgeleri Kanunu, Turizm Kanunu, Kıyı Kanunu, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu, Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu vb. yasal düzenlemeler ile farklı bakanlıklar farklı yetkilere sahip olabilmektedir. Böyle bir karmaşada aynı alan üzerinde birden fazla kurum farklı kararlar üretmekte ve uygulamaya yönelmektedir.)

- Özelleştirme uygulamaları ile kamu elindeki tüm etkinlik alanlarının serbest piyasa aktörlerine terk edilmesi (Genelde KİT’lerin özelde tarımsal KİT’lerin satışı. Bu özelleştirme politikaları KİT’lerin dışında tüm kamu topraklarının/arazilerinin de satılarak özelleştirilmesi anlamını taşımaktadır.)

Bu uygulamalarla, tüm sektörlere yansıyan bu ekonomi politik dönüşüm tarım sektöründe de içine alan yeni koşulları ortaya çıkarmaktadır. Tarımda desteklerin kaldırılarak, piyasa ekonomisi koşullarının geçerli sayılmasını hedefleyen bu yeni koşullar içinde şunlar somutlaşmaya başlamaktadır:

- Kamu kaynakları üzerindeki baskının azaltılması,
- Tarım politikalarının uluslararası pazara göre biçimlendirilmesi,
- Yeni sanayi ürünlerine pazar açılması,
- Tarımsal nüfusun azaltılması,
- Tarımdaki istihdamın azaltılması (Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 2000).

Bu politikaların sonuçlarının, refah devleti/sosyal devlet anlayışının zayıflaması ve hatta terki anlamına gelmesi nedeniyle de toplumsal alana ve sosyal politikalara yansımalarının olması kaçınılmazdır (Şenses, 2001). Bu yansımalar ise, gelir düzeyi dağılımında artan dengesizlik, bölgesel-kentsel-kırsal alanlarda dengesiz büyüme ve bu gelişmelerin somut sonuçlarının mekansal olarak izlenebilir olması yönündedir.

Tarımsal Boyutlar

Cumhuriyet döneminde nüfusun büyük bir çoğunluğunun istihdam edildiği, 'milli ekonominin temeli' olarak önemli bir rol oynayan Türkiye tarımı, 1980'li yıllarda bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren, Türkiye, 'geleneksel' tarım politikalarında köklü değişimler yapmaya zorlanmaktadır (Yetkin, 2004).

1980 sonrası ithal ikameci politikalardan neoliberal düzene geçiş, 24 Ocak 1980 kararları ile biçimlenmiştir. Bu genel çerçevenin yansıması, destekleme kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması ve iç ticaret hadlerinin keskin bir şekilde tarımın aleyhine dönmesi ile kendisini göstermiştir. Neo-liberal politika uygulamaları, yasal ve yönetsel çerçeve, sermayenin yeniden organizasyonu, STK ve örgütlenme düzeyindeki organizasyonlar düzeylerinde gerçekleştirilmiştir. "Uluslar arası sermaye tarıma üretici sermaye, finans sermayesi, ticari sermaye biçiminde kimi hallerde doğrudan doğruya kimi hallerde yerel devlet mekanizmalarını kullanarak ya kırsal kalkınma projeleri olarak, ya köylüye üretici kredisi olarak, ya ihracatçı olarak, ya girdi üreticisi ve dağıtıcısı olarak, ya üretimi doğrudan veya dolaylı olarak örgütleyen bir unsur olarak girmiştir" (Aydın, 2001).

"... 1980'li yıllardan bu yana, önce IMF/DB programlarında, sonra da DTÖ kural ve normları aracılığıyla az gelişmiş ülkelere kabul ettirilmeye çalışılan politikalar, tarımsal ürün ve girdi piyasalarındaki müdahalelerin tasfiyesini bedeflemiştir" (Boratav, 2004).

Bu politikalar ve uygulamalar arasında;

- Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi
- Uluslar arası tarım tekellerine kolaylıklar sağlanması
- Yabancıların kırsal alanlarda da kolaylıkla mülkiyet sahibi olabilmesi
- Büyük tarım çiftliklerinin kurulması
- Devlet desteklerinin azaltılması
- Sözleşmeli tarıma geçiş
- Kota uygulamasına geçilmesi
- Bazı tarımsal temel ürünlerde ekim alanlarının daraltılmasına yönelik politikalar

- Tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlamasında hükümet müdahalesinin azaltılması

- Tarımsal dış ticaretin serbestleştirilmesi

bilmen ve tarımsal yapıyı en çok etkileyenlerdir

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi de, emek-sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkili bakımından, oldukça önemli karar ve uygulamalar arasında şunlar sayılabilmektedir. 1981 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, 233 sayılı KHK ile KİT'ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yaşamadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye-devir-satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na tanınmıştır. 1985 yılında Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan "Özelleştirme Ana Planı" sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır (Günaydın, 2004).

1999 yılı sonunda Uluslar arası Para Fonu ile imzalanan Stand by Anlaşması ve bu kapsamda verilen niyet mektupları, uygulanmakta olan tarım politikalarında önemli değişiklikler öngörmektedir. a) Destekleme fiyatlarının "dünya fiyatları" düzeyine çekilmesi, girdi ve çıktıya dayalı destekleme sisteminin tümüyle elemine edilerek Doğrudan Gelir Desteği sistemine geçilmesi, b) TZDK, İGSAŞ, TÜGSAŞ, TŞFAŞ, ÇAYKUR, TEKEL'in özelleştirilmesi, c) Şeker, tütün ve TSKB alanlarında kurumların oluşturulması (Günaydın, 2004). bunlar arasındadır.

"Bu süre içinde uygulama alanında görülen değişiklikler ise şunlardır:

- YEMSAN, SEK, EBK, ORÜS özelleştirilmiştir. ÇAYKUR, TÜGSAŞ, TMO, TEKEL ve Şeker Fabrikaları A.Ş. gibi kurumların özelleştirme girişimleri başlamıştır.
- Devlet Üretim Çiftlikleri'nin özel sektöre açılması yoluyla bu kurumların özelleştirilmesi için ilk adımlar atılmıştır.
- 1985 yılında Toprak Sulama Teşkilatı, Ziraat Donatım kapatılmıştır. Böylece sulama ve köylüye göre gübre başta olmak üzere girdi temininde düzenleyici kurumlar dağıtılmıştır.

- Tarım Bakanlığı teşkilatı içindeki genel müdürlükler dağıtılmış. Yetkiler bakanlıklar ve kurumlar arasında aşırı bir şekilde bölünmüş, bu alanda herhangi bir politikanın koordineli olarak uygulanması imkansızlaşmıştır.
- İthalatın serbestleştirilmesi tarım ve hayvancılık alanında üretim yapan toplum kesimini olumsuz yönde etkilemiştir.
- Geçmişte bölgenin en büyük hayvan üretici potansiyeline sahip olan ve hayvan ihraç eden Türkiye'de yerli ırkları ıslah yerine dışarıdan hayvanlar ithal edilmiş, YEMSAN, EBK, ve SEK'in özelleştirilmesi ile üretici ürettiğini değerinin çok altında satmaya yönlendirilmiştir.
- Desteklenen ürün sayısı azaltılmış ve tarım üreticisinin gelir düzeyi aşağıya çekilmiştir "(Yetkin, 2004).

"Bu sürecin daha geniş bir değerlendirmesi Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 9 Mart 2004 tarihinde yayınlanan "Türkiye: Tarımsal Sektör Destekleme Reformunun Etkilerine Bir Bakış" başlıklı bir raporda yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre, Tarım Reformu uygulama sürecinde 1999-2002 yılları arasında, Tarım sektöründe şu değişimler yaşanmıştır:

- Tarım kesimine kaynak aktarımında 4.3 milyar dolarlık azalma,
- Tarımsal gelirden yüzde 16 kayıp,
- Tarımsal sübvansiyonlarda 5.5 milyar dolarlık azalma,
- Tarımsal üretimde yüzde 4 oranında azalma,
- Tarımsal kârlılıkta düşüş görülmüş ve çiftçi kesiminde 1.45 milyar dolarlık net kayıp,
- Tarımsal fiyatlarındaki reel yüzde 13'lük düşüş.

Bu süreçler sonunda Türkiye, OECD ülkeleri arasında tarımını en az destekleyen ülke durumuna getirilmiştir" (Türkiye Ziraatçiler Derneği Raporu, 2004).

Demografik ve Mekansal Boyutlar

1927 yılında toplam 13.6 milyon olan Türkiye nüfusunun 10.3 milyonu (%75.8) kırsal alanlarda yaşarken, 1980'lerde toplam nüfus 44.7 milyona kırsal nüfus ise 25 milyona (%56.1) ulaşmıştır. 2000 yılına gelindiğinde ise, toplam 67.8 milyon nüfusun

23.8 milyonu (%35.1) kırsal alanlarda yaşamaktadır (DİE Genel Nüfus Sayımları). Hızlı kentleşme ve kentsel nüfus artışına karşın kırsal nüfusun azalma eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Ancak göstergeler dikkate alındığında, halen %35'lik bir kırsal nüfusun varlığı dikkat çekicidir. Kırsalda yaşayan nüfusun temel geçim kaynağının tarımsal nitelikler ve tarım sektörü olduğu kabul edildiğinde ise, bu alanlara yönelik, ülkesel ölçekte kırsal ve tarımsal politikaların önemini ortaya çıkarmaktadır.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan son İlerleme Raporu'nda; tarım sektörünün Türkiye ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri olmaya devam ettiği belirtilmektedir (Türkiye Ziraatçiler Derneği Raporu, 2004). 1983 yılında tarımın payı % 21.4'ten 2003 yılında % 12.2'ye düşmüş, 2003 yılında tarımın GSMH'ye katkısı % 12.2 olarak hesaplanmıştır. İstihdam açısından tarım sektörü (ormancılık, avcılık ve balıkçılık da dahil olmak üzere), 2001 yılındaki %35 ve 2002 yılındaki %34'e kıyasla, 2003 yılında toplam iş gücünün yaklaşık %33'ünü temsil etmektedir ki bu da yaklaşık 7 milyon işçiye denktir. 1991 yılında 4 milyon olan tarım işletmelerinin sayısı 2001 yılında 3 milyona düşmüş ve son 10 yılda %25 oranında azalmıştır (Türkiye Ziraatçiler Derneği Raporu, 2004).

Kırsal alanda tarım kesiminde çalışan iktisaden aktif nüfusun % 33.9'u (DİE; 2003 verileri) AB'ye uyumlanma sürecinde % 10'lar düzeyine çekilme önerileri karşısında (Özkaya vd., 2002) geriye kalan % 23.9'luk aktif nüfusun istihdam durumunun ne olacağına, hangi mekanlarda bannacaklarına, yaşamlarını nasıl devam ettireceklerine yönelik açıklamaların yetersiz olduğu görülmektedir. Örneğin, TÜSİAD tarafından, Haziran 2005 yılında hazırlanan, "DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yy'da Türkiye Tarımı" başlıklı raporda "...Dönüşümle beraber ve sonrasında tarımda kazananlar ve kaybedenler olacaktır. Politikalar kazananlara veya kazanma şansı olanlara göre oluşturulmalıdır. Kaybedenlere birer ikişer büyükbaş hayvan dağıtmak geçimlerini sürdürmelerini sağlayabilir.." diyerek (TÜSİAD, 2005) bu sorunun yanıtının serbest piyasa koşullarında nasıl verilebileceğine dair ipuçları vermektedir. Verilen yanıtların sosyal politikalar açısından ne derece tatmin edici olduğu tartışma konusudur.

Mekansal Planlama Sürecindeki Dönüşümler

1980'lere dek, Keynesyan politikaların eşliğinde gündemde olan "kalkınma" paradigması ve bu paradigmaya eşlik eden "refah devleti" uygulamalarında "Planlı Gelişme" benimsenmiştir. Bu dönemde, gerçekleştirilen her ölçekteki planlama çalışmaları, önceliklerini ulus-devlet sınırları bütününde kalkınmanın ve toplumsal değerlerin yükseltilmesine vermektedir. Üretilen mekansal kararlar, ulusal bütünde alınan kalkınma stratejilerine öncelik vererek uygulama stratejilerini geliştirmektedir. Bu anlamda Türkiye'de 1960'lı yıllarda kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılan 5 Yıllık Kalkınma Planları gündeme gelmektedir. Bu planlar genel olarak ülkesel stratejilerin, önceliklerin, sektörlerin, yatırımların neler olduğunu belgeleyen ve karara bağlayarak ulaşılmak istenen ulusal hedefleri gösteren temel belgeler niteliği taşımaktadır. Sektörel politikaların bu kapsamda belirlendiği Kalkınma Planları devlet (kamu) ve özel sermayenin nerelerde, nasıl destekleneceğinin de genel çerçevesini oluşturmaktadırlar. Bu kapsamda ülkesel kaynakların devlet (kamu) eliyle kullanım, geliştirme koşulları oluşturulmaktadır.

Kalkınma Planlarının bir alt aşamasında Bölge ve Çevre Düzeni Planları¹ ise, kaynakların kullanımına, öncelikli sektörler ve yatırımlara dikkat edilerek verilen bütünsel, geleceğe yönelik ve ulusal-toplumsal yararın ön planda tutulduğu mekansal stratejiler olarak gündeme gelmektedir. Ülkesel kalkınma politikalarının, bilimsel ve teknik süreçlere dayanarak geliştirilen bu planlama sürecinin hiyerarşik yapısının anlamlı ve gerekli olduğu açıktır. Ulus-devlet örgütlenmesinin 1980'lere dek merkezi bir yapıda olması; uzmanlara (bilimsel, teknik) ve devletin merkezi yapılanma biçimine (Bakanlıklar ve örgütler) dayalı olarak geliştirilen bir pratik alanın var olmasını gerektirmiştir. Böyle bir planlama yaklaşımının benimsenmesiyle üretilen her ölçek ve türdeki fiziki mekansal planlamanın amacı; ülkesel düzeyde

kaynakların etkin bir biçimde, koruma-kullanma dengesinin kurularak, ülkesel bölgesel-yerel dağıtım dengeleri oluşturulmasıdır.

1980 sonrasında gelişen neo-liberal politikalarda ise öncelikle merkezi organizasyon yerini yerel örgütlenmelere bırakmaktadır. Bakanlıklar kadar her yerel birim (belediyeler vb) ve yerel aktör (mülk sahipleri, sermaye grupları vb) ülkesel ölçekteki kaynakların kullanımında karar verici olabilme yetkisine (bir başka deyişle baskı gücüne) sahip olabilmektedir. Öte yandan aynı merkezi yetkiler uluslararası organizasyonlara ve sermayeye yönelmekte ve yetkilerini (baskıya açık hale gelmesi anlamında), bu kesime devretmektedir. Bu süreçte, bir yandan arsa/arazilerin yabancılara satışı, KİT olarak bilinen ve kalkınmacı refah devletinin en önemli birimlerini oluşturan devlet (kamu) yatırımlarının özel sermayeye satışı gerçekleştirilmektedir. Bu gelişmeler kalkınmacı-refah devletinin, devletin, ülkesel kaynakları kullanma ve dağıtımına ilişkin politikadaki "toplum yararı" anlayışının "serbest piyasa" merkezli işleyiş ile "özel yararlar" yönünde içerik, uygulama ve sonuçlar ortaya çıkarmasından ibarettir.

Üretimden çok tüketime, kamudan çok özel sermayenin yatırımlarına yönelen bu ekonomik tercihler peşi sıra yeni yasal düzenlemeleri ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme ile bir yandan yerel öte yandan küresel aktörlerin etkilerine (baskılarına) açık hale gelen devlet yönetimlerinin yasal düzenlemelerinde de aynı etkiler ortaya çıkmaktadır.

3. Kırsala Özgü Değişen Dinamikler Bütünsel Stratejilerin Oluşturulmasında Yeniden Nasıl Ele Alınabilir?

Türkiye genel ekonomi politikalarında ve bu politikaların tarım sektörüne ve kırsal alanlara yansıyan yukarıda değinilen değişimler yeni mekansal ve sosyal sorunlara işaret etmektedir. Bu süreçte yanıtlanması gerekli sorun alanları ise şunlardır:

1. Genelde Türkiye ekonomi politikalarının, özelde tarım sektöründeki politikadaki değişimlerin kırsal alanda yaşayan ve tarımsal

¹ 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu ile belirlenen hiyerarşik yapı. Bu plan aşamasında, yasada da belirtildiği gibi "ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak" arazi kullanım kararlarının verilmesi gerekmektedir.

alandan geçimini sağlayan nüfusun yaşam standartlarının nasıl etkileneceği,

2. Tarımsal niteliği yüksek kırsal alanların korunmasına yönelik politikaların neler olacağı,

3. Tarımsal alanların ve tarımdan geçinenlerin sorunlarının nasıl çözüleceği, hangi organizasyon ve yönetim biçimiyle ele alınacağı, otoritenin kimler olacağı,

Yukarıda yapılan genel değerlendirmeler çerçevesinde, Türkiye planlama pratiğinde özeldir kırsal alanların, genelde tüm ülke fiziki mekanının içinde bulunduğu koşullar ve riskler şöyle özetlenebilir:

a. Turizm Teşvik Kanunu ve Turizm Bölgeleri İlanı gibi nedenlerle, tarımsal-kırsal nitelikli alanlarda mülkiyet örüntüsü değiştirmekte ve korunması gereken tarım toprakları turizm amaçlı yapılmalara açılarak yitirilmektedir. Turizm sektörü ve ikinci konut alanlarına yönelme eğilimi artmaktadır. Özellikle Akdeniz ve Ege kıyılarındaki bir çok alan bu şekilde nitelik değiştirmiştir. Bugün ise yeni yönelim “doğa turizmi” adı ile yaylalara, henüz yapılaşmasını tamamlamamış alanlara kaymaktadır. Kıyılar boyunca gelişen turizm alanlarının yanı sıra bu yöndeki gelişim, iç kesimlerdeki tarımsal, kırsal alanları tehdit etmektedir. Turizm sektöründeki karlılığın tarımsal alandaki karlılıktan yüksek olması, turizm sektöründeki destekleme politikalarının (Turizmi Teşvik Kanunu vb ile) da etkisiyle yer seçim kararları tarımsal nitelikler göz önünde bulundurulmaksızın ya da ikincil bir öğe olarak ele alınarak değerlendirilerek yapılaşmalar devam etmektedir.

b. Kent ve yakın çevresindeki tarımsal nitelikli alanlar, kentleşme baskısı altında kalarak yapılaşma süreci yaşanmaktadır. Kentsel arsa rantının getirisinin altında kalan tarımsal üretim getirisi bu alanların kentsel gelişmeye açılmasını hızlandırmaktadır. Kent yönetimleri de, bu talepler doğrultusunda, kısa erimli karlılık gözeterek yapılaşma taleplerini “parçacı” planlar ile yerine getirmektedir. Tarımsal kırsal alanlar; metropol/büyük kent merkezine yakınlık veya gelişme olasılığı olan yerleşmelerde hızla yerleşik alan statüsüne dönüşme, kentsel bütüne eklenme, konut alanlarına ve sanayi (organize sanayi, küçük

sanatlar ve tek işletme vb) alanlarına dönüşme, kentin/bölgenin ve/veya yerleşmelerin altyapı gereksinimlerini karşılayan alanlara dönüşme (çöp depolama, ulaşım vb. altyapı alanları) risklerini taşımaktadır (Şenol, P. vd.; 2006)

Yukarıda belirtilen risklerin azaltılması için tarımsal nitelikli kırsal alanlarda; hangi mekanlarda neyin üretilip üretilmeyeceği, hangi mekanların kentleşip hangi mekanların kırsal alan olarak kalacağı, farklı sektörel yatırımların nerelerde ve hangi koşullarla yer seçeceği sorularına bütünsel bir ele alışla yanıtların üretilmesi kaçınılmazdır. Sektörel değişimlerde tarımsal-kırsal alandan kopan nüfus ve işgücünün hangi mekanlarda, ne işle uğraşarak yaşamlarını sağlıklı bir biçimde sürdüreceklere sorunu ancak böyle bir bütünsellikte ele alınabilecek bir konudur.

Mekansal stratejilerin ülke kaynakları, sektörel gelişmeleri bir arada bütüncül olarak ele alan yetkili ve sorumlu tek bir otoritenin olmaması, yetki karmaşasına, katılımcılık adı altında serbest piyasa mekanizmalarının hakim olduğu “kendiliğinden” süreçlere terk edilmesine neden olmaktadır. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgesinde de gündeme getirildiği gibi kırsal alanlarda yetkili, sorumlu kamu idarelerinin sayısı oldukça fazladır (UKKS, 2006). Aynı belge, çözümün Bölge Kalkınma Ajanslarıyla gerçekleştirilebileceğini öngörmekle birlikte, bu yeni örgütlenmelerde temsiliyet düzeyleri, güçleri ve temsil edildikleri alanlar göz önünde tutulduğunda bir çözüm yaratma olasılığı düşüktür.

Yukarıda değinilen tüm bu süreçler, neoliberal politikalar, küreselleşme, özelleştirme, planlama çalışmalarının içeriğinin, amaç yöntem ve hedeflerinin değişmesi tarımsal nitelikli kırsal alanlarda ve bu alanlara yönelik politikaların ve planlamaların geliştirilmesinde önemin giderek arttığını göstermektedir. Bu nedenle bütünsel planlama çalışmaları eskisinden daha önemli ve öncelikli bir nitelik taşımaktadır. Ancak böyle bir çalışmanın yapılabilmesinde en önemli noktalar:

a. Disiplinler arası veri tabanının oluşturularak farklı disiplin alanlarında üretilen veri, deneyim ve yaklaşımların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği,

b. Değişen dinamiklerle, uluslar arası-ulusal-yerel koşul ve dinamikleri göz önünde bulundurması gerekliliği,

c. Özellikle yerel merkezli ve yerel etkinlik düzeylerinin katılımcı ve çözüm üretici yeni yönelimlere açık çalışmaların ve uygulamaların yaygınlaştırılması gerekliliği,

Yerel ölçekte “katılımcı kırsal değerlendirmeleri” temel alan, yerelin özelliklerini kullanarak, yerel halkın farkındalık düzeylerini ve sorun çözücü yapılarını (kapasitelerini) yükseltici “gerçek katılımcı” süreçlerin hızla yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Tarımsal alanda kendi kaderine terk edilen kırsal nüfusun verilecek birkaç baş hayvanla geçimini sağlamasının olanaksızlığı ortadır. Bu nedenle makro politikalar kadar yerelde yaşam kalitesini yükseltmeye, karar mekanizmalarına katılıp kendini ifade etmeye yönelik katılımcı süreçler sorunun yerinde çözümlerini sağlayacak önemli araçlardandır.

Bütüncül mekansal değerlendirmelerin yapılabilmesi için tarımsal nitelikli kırsal alanlarda detaylı bir değerlendirmenin, veri elde etme sürecinin öncelikle yapılması gereklidir. (Bkz. Tablo:1). Genel kapsamı ile bu değerlendirme için değişkenler üç düzeyde (yerel, ulusal ve uluslar arası) ele alınırsa bütüncül stratejiler oluşturulabilir.

Her kesimin özellikle bu kırsal alan politikalarından doğrudan etkilenen tarımsal nitelikli kırsal alanlarda yaşayan nüfusun daha sağlıklı ve nitelikli ortamlarda yaşayabilmeleri ve iş olanakları konusunda “kaderlerine terk edilmemeleri” için bugünkü kırsal yapının nasıl bir dönüşüm geçirmekte olduğu ve kimlerin nasıl etkilendiğinin sağlıklı tespit edilmesi ve bütüncül, uygulanabilir politikaların geliştirilmesi için tablodaki analizlerin (değişkenler, dinamikler) yapılması gerekmektedir. Bu dönüşümlerden ve bu dönüşümlerden nüfusun nasıl etkilendiği ortaya çıkarılmadan bazı “kabuller”

üzerinden gitmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacak, hem ülkeye hem de ülke insanına zarar verecektir.

Bu analizlerin yukarıda da belirtilen çerçevelerde, katılımcı, disiplinlerarası çalışmalarla gerçekleştirilebilmesi, araştırma merkezleri, araştırma kurumları ve üniversitelerin farklı disiplinleri arasında yürütülecek ortak çalışmalarla olanaklıdır.

4. Sonuç ve Öneriler

1980’li yıllardan günümüze hızla değişen liberalizasyon politikaları; nitelikli tarım topraklarının kaybı, tarımsal ürünlerdeki özgün yapının kaybının yanı sıra toplumsal açıdan dengesiz gelişen coğrafyalar ve dengesiz gelir dağılımı sonuçlarını doğurmaktadır. Serbest piyasa mekanizmaları içinde uluslar arası, uluslarötesi, ulusal ve yerel informal aktörlere ve süreçlere terk edilen “karar verme, yatırım yapma ve uygulama” süreçleri “kendiliğinden ve parçacı” yaklaşımları hakim kılmaktadır. Bu dönemi yönlendirici bütünsel stratejiler öncelikle merkezi ve ulus bütünlüğü içinde ve ikincil olarak yerel düzeyde yeni uygulamaları eskisinden daha önemli kılmaktadır. Merkezi yönetimin kırsal tarımsal alanları korumak ve bu alanlarda yaşayanların yaşam standartlarını yükseltmek için makro politikaların gündeme gelmesi gerekmektedir. Nitekim serbestleşme (liberalizasyon) yerine, öncelikle yetki karmaşasının kaldırılması, organizasyonun tek bir çatı altında toplanarak tüm kesimlerin bu sürece dahil edildiği bir karar verme sürecinin organize edilmesi kaçınılmazdır. Ülke bütününde bir veri tabanının oluşturulması (tabloda açıklanan biçim ve detayda) bu veri tabanına dayalı mekansal politikaların geliştirilmesi, tarım sektöründeki karlılığın yükseltilmesine yönelik vergi ve rant gelirlerinin yeniden organize edilmesi; tarım sektörünün desteklenmesine yönelik politikalarının devam etmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Kırsal Alanda Tarımsal Politikaların Belirlenmesine Yönelik Bütünsel Değerlendirmeler İçin Veri Analizleri

A—YEREL YAPI	B—ULUSAL	C—ULUSLARARASI
1- Tarımsal Yapı <ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal İşletmelerin Yapısı <ul style="list-style-type: none"> ○ İşletme büyüklüğü ○ İşletme başına çalışan sayısı • Hanehalkı Yapısı • Tarımsal Üretim Durumu <ul style="list-style-type: none"> ○ Bıtkisel Üretim ○ Hayvancılık (Hayvan Varlığı) • Tarımsal Arazi Varlıklarının Niteliklerine Göre Dağılımı ve Kullanım Biçimleri • Tarım Alanlarının Sulanabilirlik Durumları • Tarımsal Ürün Deseni, Ekim Alanları, Ekiliş Oranı • Tarımsal Ürünlerin Üretimi, Verim, Tüketim ve Fiyat Durumu, Mahsul Sayımı • Ürün Pazarlama Sistemleri <ul style="list-style-type: none"> ○ İthalat/İhracat Durumu • Tarımsal Mekanizasyon Yapısı <ul style="list-style-type: none"> ○ Birim alan (ha) başına düşen traktör gücü ○ 1000 hektara düşen traktör sayısı ○ Tarım makineleri sayısı • Tarımsal Üretim Sistemi <ul style="list-style-type: none"> ○ Topraksız Tarım ○ Arazi Kullanma Durumu ve İşletmeler ○ Tarım Alet Makine Varlığı • Tarımda Girdi Kullanımı ve Girdi Fiyatları <ul style="list-style-type: none"> ○ Tohumluk, Fide ve Fidan ○ Gübre ve Kimyasal Gübre ○ Tarımsal Mücadele İlaçları ○ Tarım Alet ve Makineleri ○ Sulama Ücretleri ○ İşçilik Ücretleri ○ Tarımsal Kredi • Fiyat Farklılıkları <ul style="list-style-type: none"> ○ Köylünün ve Çiftçinin Eline Geçen Ücretler ○ Ürün Fiyatları ○ Destekleme Alım Fiyatları ○ Maliyet Fiyatları ○ TMO ve Borsa Fiyatları 	B-ULUSAL <ul style="list-style-type: none"> • Tarım Kesiminde Mevcut Kamu Yapılanması ve Fonksiyonları • Tarım Sektöründe Destekleme Yapısı <ul style="list-style-type: none"> ○ Taban Fiyatlar ○ Fiyatlar ve Alım Yoluyla Destekleme ○ Girdi Desteği ○ Teşvikler ○ Tazminatlar ○ DGD ○ Pirim Ödemeleri ○ Hayvancılık Destekleri ○ Özel Ürün Destekleri ○ Mazot Desteği ○ Çiftçi Borçları İle İlgili Yapılan Çalışmalar <ul style="list-style-type: none"> ○ Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar ○ İhracat Destekleri ○ Doğrudan Gelir Desteği ve Çiftçi Kayıt Projesi ve Uygulamaları <ul style="list-style-type: none"> ○ Ürün veya Girdi Piyasalarının Pazarlama Kuruluşlarıncı Denetimi <ul style="list-style-type: none"> • Araştırma-egitim ve yayım hizmetleri, denetim ve kontrol hizmetleri, hastalık ve zararlılara karşı yapılan kamu mücadelesi ve altyapı hizmetlerinin azalması • Tarım Sektöründe Kurumsal ve Yapısal Düzenlemeler • Tarım Sektöründe Sosyal Güvenlik Sistemleri • Ürünlere Yönelik Uygulanan Politikalar ve Yasal Düzenlemeler <ul style="list-style-type: none"> ○ Kota Uygulaması ○ Ekim Alanlarının Daraltılması ○ Yabancı Tarım Tekellerine Kolaylıklar Sağlanması 	C-ULUSLARARASI (DIŞSAL) BELİRLEYİCİLER <ul style="list-style-type: none"> • Genel Ekonomik Politikalar <ul style="list-style-type: none"> • AB Gümrük Birliği Anlaşması • AB'ne Adaylık Dönemi Politikaları • AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürücü Politikaları • Tarım Kesimine Yönelik IMF/DB Yapısal Uyum Politikaları
2- Sosyal ve Ekonomik Yapı <ul style="list-style-type: none"> • Kırsal/Kentsel Nüfus Yapısı <ul style="list-style-type: none"> ○ Şehirleşme Oranı ○ Göç Hızı • Kırsal Varlıklarındaki Değişmeler, Varlıkların Düzeyleri Farklılaşması • Kırsal Tüketim, Tasarruf ve Yatırım Biçimleri • İşgücü ve İstihdam Yapısı, Gelir Durumu, • Geçimlik Üretim-Pazar İçin Üretim Oranı • Emek Kullanım Biçimleri <ul style="list-style-type: none"> ○ Tarım Dışı İşlerde Çalışma Durumu ○ Mevsimlik ve Ücretli İşçi Kullanımı ○ Sosyal Sınıf Yapısı, Mülkiyet İlişkileri, Mülkiyet Biçimleri <ul style="list-style-type: none"> ○ Sözleşmeli Tarım (Mülklü Proleterleşme) ○ Topraksız Köylü ve Çalışma Biçimleri • Beka Stratejileri • Kredi Kullanımı, Tüccar-Tefeci Aracı İlişkileri • GSYİH 		
3- Tarım-Sanayi İlişkisi <ul style="list-style-type: none"> • Tarıma Dayalı Sanayiler <ul style="list-style-type: none"> ○ Et ve Et Mamulleri Sanayi ○ Süt ve Süt Ürünleri Sanayi ○ Su Ürünleri Sanayi ○ Un ve Unlu Mamuller Sanayi ○ Meyve Sebze İşleme Sanayi ○ Bıtkisel Yağ Sanayi ○ Şekerli ve Çikolatalı Mamuller Sanayi ○ İçki Sanayi 		

<ul style="list-style-type: none"> • Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi • Dokuma ve Giyim Sanayi 		
<p>4- Coğrafi Özellikler</p> <p>5 İklim</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ortalama Yağış Miktarı • Yağış Gün Sayısı • Donlu Gün Sayısı • Oransal Nem • Güneşlenme Süresi • Ortalama Sıcaklık <p>6-Doğal Kaynak Durumu</p> <p>7- Kırsal Kesenin Örgütlenmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Resmî ve Yarı Resmî Örgütlenmeler <ul style="list-style-type: none"> • Merkez Köyler • Yerel Yönetim Birlikleri • Sulama Birlikleri • Vakıflar • Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri • Tarım Kredi Kooperatifleri • Tarım Satış Kooperatifleri • Hükümet Dışı Örgütlenmeler <ul style="list-style-type: none"> • Ziraat Odaları • Çiftçi Birlikleri ve Demekleri • Çiftçi Mallarını Koruma Teşkilatı • Sendikalar • Vakıflar • Kooperatifler <p>8- Kırsal Alana Kaynak Aktarımları, Yatırımlar ve Yer Seçimleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kırsal Sanayi Yatırımları • Turizm Yatırımları • Konut Yatırımları • Sağlık Hizmetleri Yatırımları • Altyapı Yatırımları <ul style="list-style-type: none"> • Ulaşım Yatırımları • Haberleşme Yatırımları • İçme Suyu Yatırımları • Enerji Yatırımları • Sosyal Yapı Yatırımları <p>9 Planlama Çalışmaları ve Mekansal Göstergeler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal Üretim Alanlarındaki Değişimler, Tarım Alanlarında Üretimden Vazgeçilmesi • Arazi Kullanım Yeteneklerine Aykırı Uygulamalar • Tarım Arazilerinin Yerleşim, Yol, Sanayi ve Turizm Tesisleri ile Kullanımı, Kaçak Yapılaşma <ul style="list-style-type: none"> • İmar Planlama Çalışmaları • Yerleşimlerin Yoğunluk Artışları, Nüfus Yoğunlaşmaları, Azalmaları • Su Havzalarında Kaçak Yapılaşma • Kıyıların ve Ormanların Yapılaşması • Kırsal Alanda Kamu Özel Mülkiyet Dağılımı, KİT Arazilerinin Özelleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> • Rant Değişimleri • Tarımsal Arazi Satışları, Satıcı ve Alıcı Kimlik Yapıları • Yabancılarla Toprak Satış • Kırsal Alanda Arazi Kullanımı ile İlgili Yasal Düzenlemeler • Arazi Toplulaşımına Çalışmaları • Öze Sermayenin Kırsal Alan Yatırımları • Uluslararası Sermayenin Sanayi Yatırımları <p>10- Yerel Değişkenleri Etkileyen Dinamikler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yapısal Sorunlar • Fiziki Altyapıya İlişkin Sorunlar • Toprak Yapısı • Tarımsal Üretim İlişkin Sorunlar • Tarımsal Üretim Deseni Üzerinde Etki Olan Faktörler • Tarımsal Ürünlerin Üretim Alanı, Miktar ve Veriminde Olmaya Çıkan Değişimler • Tarımsal Problemler <ul style="list-style-type: none"> • Fiziksel Yapıda (Hava Koşulları, Kuraklık, Su Erozyonu, Taşlılık, Tuzluluk, Alkahlık, Yaşlılık (Drenaj Bozukluğu) • Üretimde 		

○ Pazarlamada		
○ Desteklemelerde		
• Fiyat Değişimleri Karşısında Üretici Tepkisinde Değişmeler		
• Ulusal Politikalar		
• Uluslararası Politikalar		

Kaynaklar

- Aydın, Z. 2001. "Sunuş" Yazısı, Toplum ve Bilim, Sayı:88, Tarım ve Köylülük, İstanbul.
- Boratav, K. 2004. "Cancun'daki Tarım Politikaları Tıkanması Üzerine Çeşitlemeler", Özgür Üniversite Forumu, Sayı:28, Ekim-Aralık 2004, Ankara.
- DİE Genel Nüfus Sayımları. www.die.gov.tr
- Dölekoğlu, T. 2003. Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri ve Türkiye, TEAE (Tarımsal Ekonomi Araştırmalar Enstitüsü), Sayı:3, Nüsha:4, Haziran 2003 (<http://www.aeri.org.tr/bakis3/DTO.pdf>)
- Günaydın, G. 2004. "Neoliberal Dünya Piyasası ve Alakart Avrupa'da Türkiye Tarımının ve Köylüsünün Kaderi: 'Klasik Bir Periferi Öyküsü', Özgür Üniversite Forumu, Sayı:28, Ekim-Aralık 2004, Ankara.
- Kazgan, G. 1999, Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Özkaya T. vd. 2002, Türkiye Tarım Ekonomisinin 1980-2002 Dönemindeki Gelişimi, (www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/08.pdf)
- Özkaya, T. vd, 2003, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı, Menemen Projesi Uygulaması, Ankara.
- Şahinöz, A. vd. 2005. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı, (<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/01ahmetsahinnoz.pdf>)
- Şenol, P. vd. 2006. Korunan Kırsal Alanların Planlanması: Uygulamadan Çıkarılacak Dersler, ÖÇK Paneline Sunulan Bildiri, Muğla.
- Şenses, F. 2001. Küreselleşmenin Öteki Yüzü-Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. 2004. Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?, ERC Working Paper in Economic 04/09, August 2004, (<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf>)
- TMMOB Makine Mühendisleri Odası. 2003. KİT'lerin Özelleştirilmesi Kapsamında SEKA'nın Özelleştirilmesi Üzerine Değerlendirme, Oda Görüşleri, Ankara.
- http://www.mmo.org.tr/mmo/oda_gorusleri/seka_ozellestirme.htm
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği. 2000. Zirai ve İktisadi Rapor, Yayın No:204, Ankara.
- Türkiye Ziraatçılar Demeği Raporu. 2004.
- TÜSİAD, 2005. DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/397 (<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/tarim2/tarim.pdf>)
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2006, DPT
- Yetkin, İ. 2004. "Türkiye'de Tarımsal Yapı, Dönüşüm Süreçleri ve Alternatif Bir Senaryo", Özgür Üniversite Forumu, Sayı: 28, Ekim-Aralık 2004, Ankara.
- DİE Genel Nüfus Sayımları, www.die.gov.tr